

Magyarország közoktatásügye az 1903. évben.

Nem rég jelent meg a vallás- és közoktatásügyi minister 1903. évi jelentése az ország közoktatási állapotáról. Nincs terünk arra, hogy az egész jelentésről kimerítő ismertetést közöljünk. A következő sorokban csak egy néhány adatot fogunk közölni, a melyek az oktatásügy nemzeti irányú haladására vonatkoznak és a felekezetek szerepét világítják meg.

A jelentés három részre oszlik. Az első adja a tulajdonképeni jelentést, a második a közoktatás, egyházi és hitélet statisztikai ismertetését, a harmadik a nagy gonddal készült statisztikai kimutatásokat. Olvasóink előtt a tulajdonképeni jelentés adatai jórészen ismeretesek, mert a legfontosabb közoktatásügyi mozzanatokról, változásokról folyóiratunk mindig értesíti közönségünket. De a *felső oktatás* területén meg kell említenünk azt a mozgalmat, melyet a kolozsvári egyetem kezdeményezett, hogy t. i. *a hazai egyetemek doktori oklevelei a latin nyelv helyett magyar nyelven állíttassanak ki*. A kérdés még tárgyalás alatt van. Mindkét álláspontnak vannak hívei és ellenzői elegen. *A középiskolai oktatás* tantervéhez az *Utasítások* ez évben jelentek meg. Ez utasítások csak mintát akarnak nyújtani az egyes tudományszakok módszeres feldolgozására, de — hangsúlyozza a jelentés — nem akarják bénítani a tanári testületek egyéni felfogását s nem akarják utját állani a helyi viszonyokból folyó eltéréseknek. *A tanárhiány* szűnőben van, sőt egyes szakoknál túlproductiótól is lehet tartani a középiskoláknál. *A testnevelés* érdekében az az eszme merült föl, hogy az országos közoktatási tanács mintájára külön és önálló *testnevelési tanács* alakíttassék. Az állami internátusokra is mind nagyobb gondot fordít a közoktatási kormány. Ez évben kettőt létesített.

A népoktatás terén eléggé nem méltányolható, fontos intézkedés volt *a népiskolai ifjúsági könyvtárak* szervezése, továbbá a *nép- és vándorkönyvtárak* s ezek szervezésére vonatkozó szabályok megállapítása. Valóban elérkezett e könyvtárak felállításának ideje. Bámulattal olvassuk az amerikai culturális politikának azt az igazi népnevelésre

irányuló actióját, melylyel mindenütt, minden községben, minden tanyán nyilvános könyvtárakat állít s a népet legszélesebb rétegeiben az olvasás áldásában részesíti. Nálunk e téren még a kezdet kezdetén állunk. E célra kiadott minden fillér busás erkölcsi kamatot fog hajtani s a tevékenységet ez irányban a legszélesebb mederben kell tovább folytatni.

A magyar nyelv hódítása tekintetében még mindig csak igen szerény eredménnyel tud elszámolni a jelentés. Az erdélyrészi ág. ev. iskolákban a magyar nyelv oktatása ezentul az ú. n. *közvetlen módszer* szerint fog történni s más egyházi főhatóságok is tettek ez irányban intézkedéseket; „de viszont — mondja a jelentés — nem hallgathatom el, hogy több főhatóság megfelelő intézkedéssel még mindig késik. Sajnos, még mindig jelentékeny számban vannak nem magyar tanyelvű népiskolák, melyekben a magyar nyelv tanítása a törvényes mértéket nem üti meg“. Ez irányban a kormánynak még sok tenni-valója van. Hiányos a *tanfelügyelet* szervezete is. A tanfelügyelők legfontosabb feladatukat, az iskolák látogatását, az irodai munka túltengése, az ebből eredő nagy elfoglaltság, a személyzet és az úti átalány elégtelensége miatt nem teljesíthetik kellő eredménnyel. Épen ezért a törvényben megjelölt célt, hogy t. i. a tanfelügyelők maguk, vagy helyetteseik által kötelesek a kerületükben levő összes népiskolákat évenként legalább egyszer meglátogatni, nem hogy elértük volna, de meg sem közelítettük. Ez pedig főkép a nemzetiségi vidékeken a hazafias szellem s a magyar nyelv sikeres tanítása érdekében feltétlenül szükséges. Ezért a tanfelügyelők számára új utasítás készül, melynek iránya, hogy az administratív teendőket egyszerűsíti s a tanfelügyelők felmenti minden oly teendő közvetlen intézésétől, a mely tulajdonképen nem az ő feladata és az állami felügyelet egységes és intenzívebb gyakorlását lehetővé teszi. Az 1898-ban megkezdett program, 1000 új állami népiskola szervezése, befejeztetett ugyan már az előző évben, de a munka tovább foly s 1903-ban 116 iskola szerveztetett 300 tanítói állással. A cél a magyar faj erősítése, megvédése s az elhanyagolt és állami támogatás nélkül nem rendezhető népiskolai állapotok orvoslása.

Az elmúlt iskolai évben megkezdődött az *új népiskolai tanításterv* életbeléptetése. A hozzá készülő *Utasítás* a közoktatási tanácsnál most van munkában. A tanítók továbbképzésére *szünidei tanfolyamokat* rendszeresített az állam s ezeknek céljuk főkép az, hogy áldásos hatásukat az iskola beléletében és az illető tanító működési helyének anyagi és erkölcsi életében érvényesítsék.

Látszik tehát, hogy elég serény és üdvös munka folyik az egész vonalon, de azért az eredménynyel még sem lehetünk minden tekintetben megelégedve és kibékülve. Az összes tankötelesek közül magyar nyelvű mindössze csak 52·55% volt! A magyar anyanyelvűek az iskolába járás tekintetében csak negyedik helyen állanak (85·31%); elől állanak a német (94·36%), azután a tót (87·63%), azután az „egyéb“ anyanyelvűek. A múlt év adataival szemben az iskolába járó tanköteleseknek az összes tankötelesekhez való arányában csökkenést látunk a magyar, tót, ruthén és horvát anyanyelvűeknél. Az unitáriusok az összes tanköteleseknek 0·40%-át teszik; az iskolába járó tankötelesek közül pedig 0·43% volt unitárius.

„A róm. kath., ág. ev., ev. ref., unitáriusok és izraeliták az iskolába járó tankötelesek között nagyobb, a gör. kath., gör. keletiek és egyéb felekezetűek pedig kisebb arányban vannak képviselve, mint az összes tankötelesek között. Aránylag legtöbb iskolába járot találunk az ág. ev. között: 92·05%-ot, *azután az unitáriusok között 88·00%-ot*, az ev. ref. között 87·42%-ot, a róm. kath. között 86·86%-ot, az izraeliták között 82·92%-ot, a gör. keletiek között már csak 68·64%-ot, a gör. kath. között 64·34%-ot s végül az egyéb felekezetbeliek közt csak 48·65%-ot“.

Az áll. népiskolák száma nagyrészt államosítás következtében 114-gyel, a r. kath.-é 6-tal, az unitáriusoké 2-vel, az egyesületieké 1-gyel s a magánjellegűeké 13-mal emelkedett; a községieké 72-vel apadott.

A tanítás az iskoláknak csak 62·74%-ában (10·881) folyt kizárólag magyar nyelven, 19·31%-ában (3·349) magyar nyelven is. *Tehát még mindig 17·95%-ot adnak azok az iskolák, melyekben a magyar nyelvet Magyarországon nem ismerik.* A magyar után legtöbb az oláh, azután a tót nyelvű iskola. Német 333, német és magyar tan nyelvű 644.

A tanítók száma 30·092, *ezekből 23·62% nő*, 70·10%-a magyar anyanyelvű tanító s a 8996 nem magyar ajkúnak 82·97%-a tökéletesen beszélt magyarul, 12·97%-a keveset tudott, 4·06%-a *pedig semmit sem tudott magyarul.*

Az igazolatlanul mulasztott félnapok összege 9·8 millióra rugott s a birságpénzekből 112·000 K. folyt be.

A tanítónőképző intézetek száma szaporodott 3-mal, 34-ről 37-re. „Tekintve, hogy képesített, de alkalmazást kapni nem tudó tanítónőink száma már eddig is jelentékeny, épen nem lehet mondani, hogy a szaporodás kedvező volna“. 1893-ban csak 16 tanítónőképző volt,

1903-ban 37; ugyanez idő alatt a tanítóképzők száma 53-ról 49-re esökkent. Minő beszédes számok ezek a női kérdés történetében!

A tanítónövendékek számában emelkedést mutatnak a r. kath., ág. ev., ev. ref. és izraelita vallásúak; a többiek — köztük a mieink is — esökkenést.

A *középkisiskolák* tanári viszonyainak ismertetésénél feltűnik, hogy rendkívüli emelkedést mutat a *próbaévesek* száma. Ez az oktatás szempontjából örvendetes jelenség, mert a kezdő tanár már kinevezése előtt átmegy bizonyos tanári gyakorlaton, idősebb tanárok felügyelete alatt. *Még e fokou is van 15 tanár, a ki nem tud magyarul.* A középiskolai tanulóknál százalékban „*egy keréssé emelkedett a gör. kath., ev. ref. és unitárius, mult évi számát megtartotta a róm. kath., csekély mértékben fogyott a gör. keleti, ág. ev. és izraelita felekezet.*”

Hitfelekezet szerint tekintve a *főiskolai* hallgatókat, az összes felekezetek szaporodtak, legnagyobb mértékben az ev. ref. vallásúak. A műegyetemen azonban az összes felekezetek száma fogyott, az unitáriusoké nem változott.

A női hallgatók száma a két egyetemen 155 volt, 32-vel több, mint a mult évben.

Az *egyházi és hitélet* ismertetésében is találkozunk egy pár minket közelebről érdeklő adattal. Mi kilépés következtében 1 főnyi veszteséget szenvedtünk, legtöbbet az ev. ref. és gör. kel. egyház. Ha a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1896. évi törvény életbeléptetése óta eltelt 8 év adatait összevetjük, látni fogjuk, hogy a róm. és gör. kath., unitáriusok és izraeliták *kisebb*, a gör. keletiek, ág. ev. és ev. ref. *nagyobb* arányban fordulnak elő a kilépettek sorában, mint az ország népességében.

Az újszülöttek megkeresztelésére nézve az unitáriusok 86.09 %-kal a többi felekezetek mögött állanak; egyházi áldásban pedig egynehánynyal több részesült, mint a hány tiszta unitárius házasság kötött, nyilván a miatt, hogy néhány még 1902-ben kötött házasság csak 1903-ban áldatott meg egyházilag. Áttérések révén a róm. kath. hívők száma szaporodott legerősebben; nyeresége volt még a gör. kath. egyháznak (gör. kel.-től) 285 és az *unitáriusoknak 121.* A többi felekezetek mind veszítettek az áttérések révén. Ime, a sokaktól sokszor lekicsinyített statistika adatai! Mennyi tanulságot, mennyi okulást nyujtanak ezek nekünk! A nagy számok megmutatják a bajokat, a hiányokat, csak tudjunk azokból olvasni s erős munkával és kitarással a feltárt hiányok javításán dolgozni.

DR. GÁL KELEMEN.

Magyarázat az „idealismushoz“.¹

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Böloni Vilmos úr derék fejtegetésére és komoly ellenvetéseire legyen szabad egy-két megjegyzést tennem. Nem akarom czáfoltgatni, csupán annyit mondani, hogy az idealismus idején eszményként áll előttünk az erkölesi szabadság gondolata. Felelősek vagyunk tetteinkért, tehát szabad akaratunknak kell lenni. Még azok is, a kik tagadják, úgy élnek a gyakorlatban, mintha szabad volna az akaratuk. Valóban nemcsak érezzük, hogy szabad az akaratunk; de hinnünk is kell, hogy szabadon akarhatunk és tetteinkben válogathatunk, különben hiányzanék erkölesi függetlenségünk, a mi pedig okvetlenül szükséges, hogy érdemeik legyenek jó tetteinknek. A javulás minden jó léleknek a legfőbb vágya, de ha rabja vagyok körülményeimnek, nem lehet szabad akaratom sem. Bizonyos tehát, hogy hitünk és meggyőződésünk szerint szabad az akaratunk. Bár most bizonyos végzetszerűség eszméje is jelentkezik bensőnkben, melyet már Zrinyi Miklós a költő is úgy fejez ki: sors bona, nihil aliud. Ugyanezt jelzik az ekkor nagyon szokásos sorstragédiák és elbeszélések, a melyeket olvashatlanoknak találunk a realismus napjaiban, mikor az emberi természet jóságából indulunk ki és azt tartjuk, hogy minden ember saját szerencséjének kovácsa. De miként egyeztethetni össze a szabadakarat tanát a fajok jellemével, melyen alig, vagy semmit sem lehet változtatni? Erre nem tudok felelni. Annyi bizonyos, hogy eszményi napokban szörnyen bomlott a cigány, lop, csal, hazudik, rabol, gyilkol stb. A különben is bomlott faj örülten disharmonikussá válik. Ilyenkor a zsidó is sokat csal, hazudik, kiszípolozza keresztény polgártársait, tömérdek aljasságra képes s átka lesz a népnek, melynek körében megtelepedik. Realis időkben enyhülnek e gonosz sajátságok, vagy mi nem vesszük észre, esetleg a társadalom helytelen magatartásának tekintjük azokat. Így lesznek érthetők báró Eötvös és mások mentegető magyarázatait és apológiái.

¹ Vettük és adjuk e magyarázatot, melylyel tisztelt tudósunk a maga álláspontját védelmezi. Szerk.